

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
(протокол № 1/11-168 від 20 січня 2010 р.)*

*Рекомендовано Вченою Радою юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 9 від 27 квітня 2009 р.)*

*Рекомендовано Вченою Радою
НДІ інтелектуальної власності Академії правових наук України
(протокол № 4 від 28 квітня 2009 р.)*

Рецензенти

Воронова Л. К. — доктор юридичних наук, професор, академік АПРн України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Заверуха І. Б. — доктор юридичних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка;

Кучерявенко М. П. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПРн України, Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого

Орлюк, О.П.

О-66 **Фінансове право. Академічний курс : підручник / О.П.Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 808 с. — Бібліогр. в кінці модулів.**

ISBN 978-966-667-386-5.

У підручнику відповідно до програми курсу висвітлено основні правові інститути Загальної та Особливої частин фінансового права як самостійної галузі права. На основі Конституції України, Бюджетного кодексу України, інших численних нормативно-правових актів, що становлять систему фінансового законодавства, розкрито правові засади регулювання суспільних відносин у різних сферах публічної фінансової діяльності, яка є предметом регулювання фінансовим правом.

Видання призначене для студентів і аспірантів, які вивчають курс фінансового права, а також юрисконсультів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, працівників бюджетних установ, суб'єктів підприємницької діяльності та всіх, хто цікавиться питаннями правового регулювання фінансової діяльності й фінансових ринків.

УДК 351.73 (336), 347.73
ББК 67.9(4УКР)302я7+67.302я7

Відтворення всієї книги чи якої-небудь її частини
будь-якими засобами або в якій-небудь формі, у тому числі в Інтернеті,
без письмового дозволу видавництва забороняється

ISBN 978-966-667-386-5

© Орлюк О. П., 2010
© Юрінком Інтер, 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	9
-------------	---

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Модуль 1. ПУБЛІЧНА ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

І ФІНАНСОВЕ ПРАВО	11
--------------------------------	----

Глава 1. ФІНАНСИ ТА ФІНАНСОВА СИСТЕМА	11
--	----

§ 1. Фінанси як економічна і юридична категорія	11
---	----

§ 2. Публічні фінанси як об'єкт фінансово-правового регулювання	21
--	----

§ 3. Фінансова система України	26
--------------------------------------	----

§ 4. Фінансова система України як складова міжнародної фінансової системи	35
--	----

<i>Питання для самоконтролю</i>	41
---------------------------------------	----

Глава 2. ПУБЛІЧНА ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	42
---	----

§ 1. Поняття, принципи та методи публічної фінансової діяльності	42
---	----

§ 2. Правові форми публічної фінансової діяльності	52
--	----

§ 3. Органи державної влади, що забезпечують здійснення публічної фінансової діяльності	55
--	----

§ 4. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері фінансової діяльності	75
---	----

§ 5. Діяльність міжнародних фінансових інституцій	80
---	----

<i>Питання для самоконтролю</i>	86
---------------------------------------	----

Глава 3. ПРЕДМЕТ І СИСТЕМА ФІНАНСОВОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА	87
---	----

§ 1. Фінансове право як галузь права	87
--	----

§ 2. Предмет фінансового права	90
--------------------------------------	----

§ 3. Методи фінансово-правового регулювання	93
---	----

§ 4. Фінансове право в системі права України	98
--	----

§ 5. Наука фінансового права	102
------------------------------------	-----

§ 6. Система та джерела фінансового права	107
---	-----

§ 7. Міжнародні стандарти у сфері фінансової діяльності	114
<i>Питання для самоконтролю</i>	123
Глава 4. ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ НОРМИ ТА ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ	124
§ 1. Фінансово-правові норми: зміст, особливості та види	124
§ 2. Фінансові правовідносини: зміст і особливості	133
§ 3. Суб'єкти фінансового права та фінансових правовідносин ...	139
<i>Питання для самоконтролю</i>	143
Глава 5. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	144
§ 1. Суть і значення фінансового контролю	144
§ 2. Види фінансового контролю	150
§ 3. Методи фінансового контролю	156
§ 4. Організація та органи проведення фінансового контролю ...	166
<i>Питання для самоконтролю</i>	186
Глава 6. ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	187
§ 1. Мета, принципи та функції фінансово-правової відповідальності. Співвідношення з іншими видами юридичної відповідальності.	187
§ 2. Фінансове правопорушення: поняття, склад, види	198
<i>Питання для самоконтролю</i>	207
Література, рекомендована до вивчення Модуля 1	208

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Модуль 2. БЮДЖЕТНЕ ПРАВО	212
Глава 7. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНІ ПРАВОВІДНОСИНИ	212
§ 1. Поняття та значення бюджету для функціонування держави та територіальних громад	212
§ 2. Бюджетне право та бюджетно-правові норми	218
§ 3. Бюджетні правовідносини: поняття, особливості, суб'єкти ...	222
§ 4. Джерела бюджетного права	225
<i>Питання для самоконтролю</i>	231
Глава 8. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ	232
§ 1. Бюджетна система України: поняття та принципи побудови ..	232
§ 2. Бюджетна класифікація	244
§ 3. Склад бюджету: фонди, доходи, видатки.	248
§ 4. Поняття бюджетних повноважень. Зміст інституту бюджетних повноважень.	258

§ 5. Правові засади розподілу доходів і видатків між різними чанками бюджетної системи	263
§ 6. Правові засади організації міжбюджетних відносин.	269
<i>Питання для самоконтролю</i>	280
Глава 9. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС	281
§ 1. Поняття, зміст і стадії бюджетного процесу.	281
§ 2. Учасники бюджетного процесу.	290
§ 3. Порядок складання проекту бюджету	295
§ 4. Розгляд і прийняття бюджетів	302
§ 5. Виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів	315
§ 6. Бухгалтерський облік та звітність про виконання Державного бюджету України	327
§ 7. Європейські бюджетні стандарти.	331
<i>Питання для самоконтролю</i>	336
Глава 10. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЦІЛЮВИХ ПУБЛІЧНИХ ФОНДІВ КОШТІВ	338
§ 1. Поняття та класифікація цільових публічних фондів коштів	338
§ 2. Правові засади організації та діяльності Пенсійного фонду України	342
§ 3. Порядок правового забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та тимчасової втрати працездатності	347
§ 4. Правові засади функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	352
§ 5. Правові гарантії у сфері соціального захисту та реабілітації інвалідів	356
§ 6. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.	358
<i>Питання для самоконтролю</i>	361
Література, рекомендована до вивчення Модуля 2	362
Модуль 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ	366
Глава 11. ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ДОХОДІВ ТА ЇХ СИСТЕМА	366
<i>Питання для самоконтролю</i>	370
Глава 12. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ...	371
§ 1. Податки: поняття, значення та функції	371
§ 2. Податкова система України.	378
<i>Питання для самоконтролю</i>	384

Глава 13. ПОДАТКОВЕ ПРАВО ТА ПОДАТКОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ	385
§ 1. Податкове право як інститут фінансового права: поняття й особливості	385
§ 2. Податкові правовідносини	393
§ 3. Джерела податкового права. Поняття й елементи податкового закону	399
§ 4. Міжнародне податкове право та його принципи	406
<i>Питання для самоконтролю</i>	411
Глава 14. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПРАВЛЯННЯ ПОДАТКІВ З ФІЗИЧНИХ ОСІБ	412
§ 1. Податок на доходи фізичних осіб	412
§ 2. Податок на промисел	421
<i>Питання для самоконтролю</i>	422
Глава 15. ПОДАТКИ З ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	423
<i>Питання для самоконтролю</i>	433
Глава 16. ЗМІШАНІ ПОДАТКИ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	434
§ 1. Податок з власників транспортних засобів	434
§ 2. Правові засади справляння плати за землю	440
§ 3. Місцеві податки та збори	446
<i>Питання для самоконтролю</i>	453
Глава 17. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПРАВЛЯННЯ НЕПРЯМИХ ПОДАТКІВ	454
§ 1. Податок на додану вартість	454
§ 2. Акцизний збір	462
§ 3. Гармонізація непрямих податків у ЄС	465
<i>Питання для самоконтролю</i>	468
Глава 18. СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ	469
§ 1. Єдиний податок	469
§ 2. Патентування деяких видів підприємницької діяльності	475
§ 3. Фіксований сільськогосподарський податок	481
<i>Питання для самоконтролю</i>	484
Глава 19. НЕПОДАТКОВІ ДОХОДИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ДОХОДІВ	485
§ 1. Митні платежі	485
§ 2. Ресурсні платежі	494
§ 3. Рентні платежі	505
§ 4. Збір на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства	509
<i>Питання для самоконтролю</i>	510

Глава 20. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	511
§ 1. Податковий примус та податкова відповідальність	511
§ 2. Правомірний обхід податків і податкове правопорушення	515
§ 3. Фінансові санкції за порушення податкового законодавства	523
§ 4. Адміністративна відповідальність за порушення податкового законодавства	531
§ 5. Кримінальна відповідальність за порушення податкового законодавства	534
<i>Питання для самоконтролю</i>	537
Глава 21. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ВИДАТКІВ	538
§ 1. Поняття публічних видатків, особливості правового регулювання відносин у галузі видатків	538
§ 2. Правові засади бюджетного фінансування	546
§ 3. Правові засади кошторисно-бюджетного фінансування	555
§ 4. Правові засади фінансування за програмно-цільовим методом	560
§ 5. Дотримання фінансової дисципліни у галузі бюджетних відносин	565
<i>Питання для самоконтролю</i>	571
Глава 22. ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО КРЕДИТУ. ДЕРЖАВНИЙ І МУНІЦИПАЛЬНИЙ БОРГИ	573
§ 1. Поняття й ознаки публічного кредиту. Державний борг	573
§ 2. Форми державного кредиту	580
§ 3. Нормативно-правове забезпечення відносин у галузі державного боргу	586
§ 4. Порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів України	592
<i>Питання для самоконтролю</i>	603
Література, рекомендована до вивчення Модуля 3	604
Модуль 4 . ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА РИНКИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	607
Глава 23. РИНКИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЯК ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	607
§ 1. Державне регулювання ринків фінансових послуг	607
§ 2. Повноваження Національного банку України як державного регулятора на ринку фінансових послуг	613
§ 3. Банківська діяльність і банківська система	619

§ 4. Правові засади організації банківського нагляду та застосування юридичної відповідальності за порушення банківського законодавства	626
§ 5. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України як державний регулятор на ринку фінансових послуг	631
§ 6. Діяльність небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг	633
§ 7. Правові засади здійснення фінансового моніторингу	642
<i>Питання для самоконтролю</i>	649
Глава 24. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ ТА БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ	650
§ 1. Грошовий обіг та грошова система України. Грошова реформа	650
§ 2. Фінансово-правові засади організації платіжних систем в Україні	657
§ 3. Правове регулювання відносин у сфері готівкового обігу та здійснення розрахунково-касового обслуговування	662
§ 4. Правовий режим банківських рахунків	669
§ 5. Порядок організації безготівкових розрахунків в Україні	677
§ 6. Відповідальність за правопорушення у сфері готівкових та безготівкових розрахунків і грошово-касового обслуговування	684
<i>Питання для самоконтролю</i>	689
Глава 25. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ	690
§ 1. Поняття валюти й валютних операцій	690
§ 2. Організація валютного регулювання	697
§ 3. Валютний контроль	707
§ 4. Відповідальність за порушення валютного законодавства	710
<i>Питання для самоконтролю</i>	716
Література, рекомендована до вивчення Модуля 4	717
ВАРІАНТИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ	721
Тестові завдання до Модуля 1	721
Тестові завдання до Модуля 2	743
Тестові завдання до Модуля 3	770
Тестові завдання до Модуля 4	789
Предметний покажчик	804

ВСТУП

Існування будь-якої держави неможливе не лише без адекватного правового механізму, що відповідає кожному етапу її розвитку, без чітко сформульованих завдань та цілей функціонування, а й без необхідного фінансового забезпечення. Адже фінанси є невід'ємною складовою економіки. Узагалі фінансова діяльність — надзвичайно важлива органічна частина життєдіяльності сучасного цивілізованого суспільства. Започаткована ще кілька тисячоліть тому, вона нині пронизує всі сфери суспільного життя, ставши явищем і фактором глобального характеру. Фінансові інструменти є одним із найважливіших знарядь ринкових перетворень, чинником розвитку економіки, засобом її регулювання і, водночас, — унікальною формою об'єднання та спрямування всебічних, часто протилежних, інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави загалом. Набуваючи правового регламентації, фінанси отримують легальний правовий статус.

Сьогодні на тлі процесів глобалізації перед світовим співтовариством гостро постають проблеми фінансової стабільності й безпеки, соціалізації фінансової політики. Фахівці шукають науково обґрунтованих стратегій економічного розвитку, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя та підкріплених якісним правовим середовищем.

Для України ця сфера суспільних відносин є досить складною і не втрачає актуальності, відколи держава здобула незалежність. Реформування національної економіки тісно пов'язане з інтеграційними процесами, в яких перебуває країна, вимагає створення на всіх рівнях ефективних систем управління. При цьому одним із базових інструментів управління змінами в економіці є фінанси. Розробка й реалізація національної фінансової стратегії в контексті інтеграційних процесів при розбудові національної моделі сталого розвитку та інноваційної системи потребують загального підвищення суспільної свідомості, впро-